

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

Ը. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 2.

1850

ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 15.

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

ԱՇԽԱՏԱԴԻՏԱԿ

Ա.

Խառնարհ :

ԲԱՆԻ մը տասը տարիէ 'ի վեր որ նախախնամութեան ձեռք եկեր եմ այս աշխարհ ըսուած տեղս, և ինծի նման բիւրաւոր ընկերներով մէկ անդադար ճամբորդութեամբ մը կ'երթամ դէպ 'ի ուրիշ աշխարհ մը՝ որ ասոր պէս միայն ճամբայ, միայն անցուգնա՛ չէ, հապա բոլորովին կայք ու մնայք, բան մը ինծի մեծ զարմանք կը բերէ : Եւ տես, նեմամէն մարդիկ ինծի նման, ամէնքս ալ նոյն աշխարհքը կը քալեմք, նոյն առարկայք կը տեսնենք. բայց ամէնքս ալ նոյնպէս չենք տեսներ, նոյն դատաստանը չենք ըներ տեսածնուս վրայ. հապա երբեմն, մանաւանդ թէ շատ հեղ և խիստ շատ հեղ, նա մանաւանդ միշտ՝

կը հանդիպին բաներ որ ես լաւ կը սեպեմ և ուրիշ մը՝ գէշ, ես ծուռ է կ'ըսեմ անիկայ շիտակ, այսպէս մէկը համով է կ'ըսէ, մէկալը անհամ, մէկը տաք՝ մէկալը ցուրտ, մէկը գիշեր կ'ուզէ, մէկալը ցորեկ, մէկը ու կ'ըսէ, մէկալը օ. և գրեթէ ինծի կարծիք կու գայ թէ մեր ընկերութիւնը դեռ Անտարայ դաշտին եզերքն է ու նոր բաժնուելու վրայ է. « Եւ իստուականաց Տէր Աշտուած զլեզուս ամենայն երկրի », մէկ-մէկու խօսք կամ բառ չենք հասկընար, կամ իմ յատակ ըսածս՝ նա յարկ կը հասկընայ, հիմը՝ տանիք կը հասկըցուի. հազիւ երբեք մէկ բանի վրայ իմունեցած գողափարիս նման ունողը կը գրտ.

նեմ, իսկ նոյն և նման ունող անշուշտ այն ատեն պիտի գտնեմ՝ երբոր իմ գէմ քիս կատարեալ նմանողը գտնեմ:

Երկայն ատեն այս բանս մտածելով և ստոյգ գիտնալով որ միշտ այսպէս պիտի ըլլայ՝ քանի որ այս աշխարհիս մէջ ճամբայ կ'ընենք, հաստատ հաւատացի որ աշխարհս մէկ է, բայց ամէն մարդու ալ մէյմէկ երես կը ցուցնէ, և ինչպէս որ ըսեր են թէ Որչափ մարդիկ, այնչափ կարծիք, ես ալ ըսի՝ Որչափ մարդիկ այնչափ աշխարհք: Եւս գիտնալով՝ մի գժուարիք, ո՛վ ընթերցող, թէ իմ աշխարհքս ըսի վերը, որովհետեւ չեմ զանար թէ դու ալ զատ աշխարհ մը ունիս այս աշխարհիս մէջ. ես քուկդ չեմ ճանչնար, դու իմն պիտի ճանչնաս. բայց քիչ մ'ալ համբերէ, որ յառաջ քան իմ աշխարհիս ինչպէս ըլլալը իմացնենը՝ իմացնեմ թէ ինչ է ընդհանուր աշխարհք, և թէ ինչ կ'իմացուի սովորաբար աշխարհք ըսելով:

Թէ որ դիւրին բան մը ըլլար աշխարհ ինչ ըսել է իմացնենը՝ հարկ չէր ըլլար ըսելը, վասն զի արդէն ամէն մարդ մէջն ըլլալով՝ պիտի գիտնար. և սակայն շատ դժուար է ամբողջ կերպով մը ըմբռնել թէ ինչ է աշխարհք, և կարծեմ թէ ամէն ատեն ալ դժուար պիտի ըլլայ. և հաւնած եմ այս դարուս երևելի մատենագրի մը ըսածին թէ՝ «Աշխարհս անուն մ'է անձայն և անարձագանգ», և բայց մտքերնիս հանգչեցնելու համար ըսենք ինչ որ հասարակաց աւելի յարմար սեպուած է ըսելու. վասն զի տարակուսական բանի մէջ հասարակաց հաւանութիւնն է ընտրելի կողմ: Աշխարհ ըսելով մէկ բան միայն չիմացուիր. և ահա կամ ասոր համար է որ կը դժուարացնէ իրեն սահման մը տալ, կամ թէ սահման մը չիտրուելուն համար է որ պէս պէս նշանակութեամբ ընդարձակուեր է աշխարհ անուան իմաստը: Ախա աշխարհ ըսելով կ'իմացուին ամէն արարածք մէկտեղ կամ երկինք ու երկիր. ք. այս երկիրս՝ ուր որ կը բնակին մարդիկ հանդերձ ուրիշ արարածներով. ք. ասոր նմանութեամբ աշխարհքներ

կ'ըսուին երկնից մեծագունտ մարմինները. ք. ինչպէս որ մասնաւոր առմամբ մարդ փոքր աշխարհ կ'ըսուի, ընդհանուր ալ աշխարհք կ'ըսուին ամենայն մարդիկ մէկտեղ. և մասնաւոր անոնց ընկերութիւնը, կամ բազմութեան մէջ կեցող մարդիկ՝ առանձնակեացները դուրս հանած. ք. ընկերութեան սովորական բռնած վարմունքը կամ քաղաքավարութեան կերպը աշխարհ կ'ըսուի. ք. աշխարհ կ'ըսուի միայն մտածելով մարդուս կեանքը և թշուառ կեանքը, վասն զի չիկրնար ալ երջանիկ ըլլալ հոս. և խիստ շատ անգամ՝ աշխարհ ըսելով զայս կ'իմանան մարդիկ, և սրտանց թարգմանելով ալ կը բացատրեն ամէն ազգ՝ Հովիտ տրտմութեան կամ ցաւոց ձոր, կամ տեղի արտասուաց կոչելով. իսկ Հայոց լեզուն գերազանց կերպով մը նոյն իմաստը կ'իմանայ յատուկ անոր անուամբն ալ՝ Աշխարհ ըսելով, որ է սուգ ու լաց. և կ'երենայ թէ առջի թշուառ մարդուն կանչած ահունն է երբոր դրախտէն դուրս ընկաւ, ինչպէս մեր առաջին լացը մօրերնէս ընծայուած ատեննիս: Եւս հին լեզուն որ կամ մարդկութեան սկզբնակից է կամ մերձաւոր սկզբանը՝ ուրիշ աննըման բառ մ'ալ ունի որ նոյն իմաստը և վարինն ալ կը բացատրէ, Անցաղա նուամբ, որ թէ կեանքը թէ կենաց թշուառութիւնը մէկէն կ'իմացնէ իբր կեանք աղցաւոր: Եւ ոչ միայն կենաց թշուառութիւնը կը նշանակէ աշխարհ, որ ի հարկէ այնպէս է, այլ ևս առաւել. ք. անոր ունայնութիւնը, որ է կամաւոր թշուառութիւն կենաց, երբ որ մարդ կը ճանչնայ թէ աշխարհս կարճատեւ և փուճ բարեաց տեղի է, և կը փափազի ու կը հետեւի անոնց: Եւս առմունքս ալ շատ հասարակ եղած է, և ամէն ազգ ալ հաւաքելով կ'ըսէ Սենայն աշխարհ, սուտ աշխարհ, խաբեբայ աշխարհ. և Սողոմոն իմաստնոյն ամենէն սրտանց զրած գիրքն ասոր նկարագիրն է, և անոր մէջն ալ առնենն սրտանց և ամենէն առջի խօսքն է՝ «Սենայնութիւն ունայնութեանց ա

մենայն ինչ ընդունայն է , : Լ.յս աշխարհիս համար կ'ըսէ գաղղիացի վարդապետ մը թէ ասանկ բան չկայ , հապա ցնորք մ'է , մեր սիրած աշխարհքը ինքն իրենքս եմք . աշխարհ ըսածդ մտքէ ստեղծած արարած մ'է , անձ չունի : Եր մէջն ալ երգ մը կ'ըսէ

Լ.յս անցաւոր կեանքս է փրփուր
Օ որ ժողովես ունայն և զուր :

Խեղ սուրբ հարց մէկը հառաչելով կը կանչէ , թէ “ Լ.յս աշխարհս այս աշխարհ է տղայոց , : Լ.յս բանիս սաստկութիւնը . ը . իմաստ մ'ալ կու տայ աշխարհիս առջինէն աւելի հասարակ եղած , այսինքն թէ աշխարհքս է անմիտ ապականեալ մարդկանց ժողով , որ յաւիտենական աշխարհը չյիշելով՝ այս անցաւորին մէջ կը փնտռեն իրենց երջանկութիւնը : Լ.յս մտքով աշխարհ ըսելը մեղաւորաց կամ մեղաւորաց կամ մեղաւորացիէն մարդկանց ժողով կ'իմացուի , և արդարները կամ արդարաբանները կամ աւելի իրենց հոգին մտածողները՝ աշխարհէս հրաժարեալ և քաջութեամբ կ'ըսուին : Լ.յս մտքովս է որ աշխարհք անիծեալ կ'ըսուի , այս մտքովս Քրիստոս տերն մեր փրկիչ աշխարհի կ'ըսուի , այսինքն փրկութեան ճամբայ բացող և 'ի չարէ ազատող . այս մտքով ինքն ըսաւ թէ “ Եթազաւորութի չէ յայտն աշխարհէ , : — Եթազեալ մասնաւոր առումք աշխարհ կ'իմացուի , թ . բաղդը կամ մարդկանց անհաստատ անստոյգ և յարափոփոխ վիճակը , զոր սովորաբար խօսքով թէատրոնի կը նմանեցնեն , փոխանակ թէատրոնը աշխարհիս նմանեցնելու , ինչպէս որ իրօք ալ նմանեցուցեր և իբր անոր պատկերքը ըրեր են մանրանկար կամ մասնանկար , քանզի խելքի դէմ է մարդս իր շուքին ձեռն նմանեցնելը , հապա շուքը մարդուս : Լ.յս բաղդահողով և թատրոնական աշխարհիս վրայօք շատ բաներ զրուցած են , ահա մէկն ալ է Խովմաս գաղղիացւոյն , որ կ'ըսէ “ Լ.յս աշխարհ թատրոն մի է , ուր մարդիկ կատակերգակ դե-

րստանք են . գիտածք կը շինեն , գիտողը . բաղդը կը բաժնէ վիճակնէ , ըր , իշխանք կը դարձնեն մեքենանէ , ըր . հարուստները կը նստին բազմաբաններուն վրայ , յատակաւորը կը մնայ տնանկաց . ցնորք են երաժիշտները . ժամանակը կը բանայ վարագոյրը . արցունքով կը սկսի կատակեր , գութիւն . առաջին արարուածը կը ցուցնէ մարդուս մտաց խելագար առաջարկութիւնը . խենթերը ծափ կը զարնեն հաւնելով , խելացիները կը սուլեն . հոն հսկայներ կը տեսնաս , որ մէկէն 'ի մէկ գաճաճ թզուկ կը դառնան , և թզուկներ՝ որ մեծ մեծ հսկայներ կը դառնան , : Լ.յս առումք շատ հեղ ալ աշխարհս կը նմանեցնեն ծովու , որուն հովերը և ալիքները ստեպ կը փոփոխին , շատ հեղ մրիկներ կը հանեն , քիչ հեղ կը թողուն հանգիստ . ամէն մարդ ալ նաւող է , նաւն է իր վիճակը . նաւահանգիստ իր դիտմունքները , որ շատ հեղ լուսախառն առերեւոյթ կը զիններու պէս չիք բաներ են . առաջաստները և նաւուն քշելու հարկաւոր մասունքը՝ իր յոյսերը , իր քանքերը , իր հնարքներն են , որ շատ հեղ մրիկներէն կը մանրին , և նաւը կամ ծովուն ծոցը կը կորսուի , կամ ժայռերու զարնուելով կը խորտակի , կամ նաւահանգստին մօտ կը վտանգի . երբեմն նաւավարն ալ նաւուն հետ կը կորսուի , երբեմն հագիւ միայն զինքը և մերկ կրնայ ցամաքը ձգել . “ Եւ հանգեալ նաւին դեգերեալ ողբայ , ձեռն 'ի ծնօտի եդեալ արտասուաց գետս ի ջուցանէ , (Երեմի) :

Եւ այց ելանք մէկ մը այս ծովերէն այս թատրոններէն դուրս , որովհետեւ մեր միտքը չէր հոս աշխարհիս զանազան իմաստները կամ տեսարանները նկարագրել , հապա զանազանել միայն . թէպէտ և հարկաւոր կը սեպենք որ մարդիկ ծանօթութիւն ունենան աշխարհիս գոնէ այնչափ որ կարենան իրենց նաւակն ալ շտկել , ինչպէս ըսաւ իմաստուն մը . վասն զի խիստ շատ գիտնալն ալ անօգուտ է , չփութալի է և ցաւալի .

բայց թէ որ մէկը փափաք ունի, պէտք է սուր ու խորունկ դիտողութեամբ քննէ կամ կարգայ (Ռէփորատ; Ս) ու թէնէր, Պէքըն, Ս ապրիւէր և այլն :

Հիմա դառնանք իմ աշխարհիս . իմ աշխարհքս է իմ զգացմունքս և իմ կարծիքս ինչ որ այս աշխարհիս զանազան կերպարանաց վրայ կը տեսնեմ ու կ'իմանամ, բոլորովին նոր զգացմունք ու կարծիք ունենալ այս բաներուս վրայ անկարելի է, բայց եթէ մէկը լուսնի աշխարհէն եկած ըլլայ, զի լուսնի աշխարհ մ'ալ լսեր եմ թէ կայ . և Սողոմոն իր օրէն 'ի վեր կը կանչէ թէ նոր բան չըլլար, նոր բան չի լսուիր, հապա ինչ որ մէկը նոր կը կարծէ, անիկայ իրմէ առաջ ալ զրուցուած է : Եւ սակայն այս ալ յայտնի է որ շատ բան զրուցուած՝ այլ մոռցուած է, կամ թէ չյիշողներ կան . և թէպէտ բոլորովին նոր բան ալ չըլլայ, բայց նոյն բանին վրայ նոր բան մ'ալ ճանչնալ կ'ըլլայ . այնքան ընդարձակ է աշխարհս և այնքան դիտելու բան ունի, որ անհնար չէ նոր մաս մ'ալ նոր դիտել . և ինչպէս շուկայի ճամբայ մը որչափ ալ անցուկ ըլլայ, կրնայ ըլլալ որ քար մը կամ կանգուն մը տեղ ըլլայ մէջը՝ որուն վրայ այնչափ ատենէ 'ի վեր դեռ մարդու ոտք կոխած չըլլայ . ասանկ ալ մեր աշխարհիս ծանօթութեանց վրայ կրնայ ըլլալ որ աշխարհագրիտակը բան մը զրուցէ, որ գոնէ իրեն կամ իր ընթերցողաց նոր հանդիպի . բայց ոչ եթէ միտքը իր բանը ծախեն է, հապա աւելի հասարակաց և իմաստնոց հաւանութեամբ ճանչցուած բաները ճանչցնել ռամկայ և պարզասիրտ ճշմարտասիրաց . միայն երբեմն նախապաշարմամբ մտաց և ոչ քննութեամբ սովորական կարծեաց դէմ կարծիք դնելու կը համարձակի . իրեն դատաւոր կեցնելով զնոյն ինքն ճշմարտութիւնը՝ զոր և առաջնորդ և մտերիմ կ'ընտրէ իրեն :

Արջանանք այս գրուածիս մէջ պարզաբոս ըլլալ՝ պարզամտաց գրելով, և ոչ բարձրամտաց . կ'ուզենք բուն բանասիրաց օգտակար ըլլալ, քան թէ բա-

նաքաղից հաճոյարար . և բարիք մը ընելու սէրը վեր կը դնենք, քան փառք մը առնելու յոյսը . ոչ նիւթոց մէջ կարգ կ'որոշեմք, վասն զի ինչ որ աշխարհագրիտակին նախ հանդիպի՝ այն է առաջին . և ոչ միօրինակ ոճով կը զրուցենք, վասն զի նիւթոց զանազանութիւնը զանազան կերպ ալ զրուցուածք կը պահանջէ ծանր կամ թեթեւ երբեմն . Հերակլիտոս և երբեմն Սեմոկրիտոս կ'ուզենք ըլլալ, և վերջինը աւելի քան թէ առջինը, որուն պատճառն ալ ատենին կ'իմացնենք : Եւ թէպէտ սովորաբար ընդհանուր կը խօսինք, բայց 'ի հարկէ պիտի ջանանք մասնաւորել մեր ազգին պիտոյիցը և պատշաճին : Ռէփոր մեր կարծեաց մէջ ալ երբեմն սխալ ելլան՝ ճանչցողներուն ներողամտութեանը կը վստահինք, հիմրկուրնէ խոստովանելով թէ շատ դժար բան կ'երեւնայ մեզի մարդու չափովը՝ երբոր ճշմարտութիւնը մէկ է . և մեր աշխարհին մէջ կատարեալ դիտութիւն չենք ճանչնար, հապա իրարմէ աւելի կամ պակաս մօտենալ ճշմարտութեան . այնպէս աշխարհագրիտակն ալ զանազան բաներու մէջ ոմանցմէ աւելի ոմանցմէ պակաս պիտի ըլլայ . ահա մեր չափը կը դուրս ամէնուն դիմաց, բաւական է թէ զմեզ չափողն իր չափն ալ չմոռնայ հետն առնելու :

Եւսկ դուք ո՞ր ճշմարտասէր աշխարհատեսք, եթէ կ'ուզէք (և պէտք է ուզէք) որ ձեր նաւը ձեր աշխարհին մէջ շտկէք, և ոչ զինովի պէս կարծեաց պատէ պատ զարնուելով, ոչ կոյրի պէս տգիտութեան փոսէ փոս ընկնելով՝ երթաք ձեր կենաց ճամբորդութիւնը, եկէք երբեմն երբեմն մտաւորապէս աչք տալու այն բաներուն՝ որ ձեր մէջ և ձեր չորս դին պատած են : Վիտցիք որ թէպէտ անտնօրինելի հարկ մը կայ ձեր վրայ այս ճամբան անդադար երթալու, բայց ոչ որ բռնադատած է խլուրդի պէս աչակոյր անցնելու, և անոր իր ետեւէն թողած անձնամատն հողակոյտներուն նման՝ անմիտ աշխատանաց յիշատակներ թողու երկրիս վրայ ուսկից կ'անց-

նիք : թիւակտու ծումուկած , բայց մեծ
բնութեան տէր էք , ով մարդիկ , ճանչ
ցիք ձեր մարդկութիւնը ձեր վախճա
նը . մէկ պարտք մը ունիք այս ճամբոր
դութեանս մէջ , և անոր համար միայն
այս ճամբէն կ'անցնիք , այսինքն է նիւթ
հաւաքել երջանկութեան անգնաց , ան

փոփոխ , անշարժ յաւիտենական աշ
խարհին համար , ուր որ շուտով կրնաք
հասնիլ . չըլլայ որ հոս կոյր և յիմար
անցնեն ինուդ համար , հոն ալ զուրկ և
թշուառ գտնուիք , և հոս ծուռ ծանօ
թութիւններ առնեն ինուդ փնասը հոն
տուժէք :

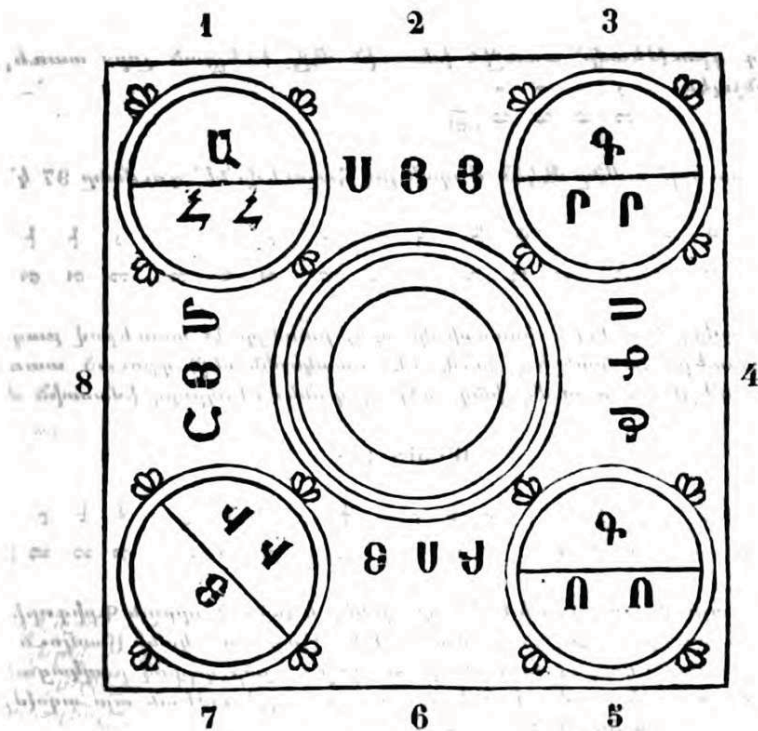
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Անի Կաթին յէլ եղած է կէղեց-ոյ ին Լուսամբին վրայի գրեթէ-ան մէկ-մէկ-նը :

ԿԱՐՍ քաղաքին առաջնորդ արժանապատիւ Կարապետ վարդապետը 1847ին Անի քաղաքին
աւերակներուն մէջը եկեղեցւոյ մը պատին վրայ՝ քսանըջորս տառերէ բաղկացած՝ ծածկաբանութեան
պատկեր մը գտաւ , որ շատ սքանչելի հանձարով շինուած է . և ով գիտէ՝ մեր ազգային ճանապար
հորդներէն քանի մարդ տեսեր՝ ու բան մը չհասկընալով անհոգութեամբ թողեր գացեր են : Բայց այս
արժանապատիւ անձին շնորհակալ ըլլալու եմք . վասն զի մեր նախնեաց հանձարոյն յարգը լաւ ճանչնա
լով՝ 849 տարիէ ՚ի վեր՝ մոռացութեան խաւարին մէջը թաղուած՝ այս հնութեան մնացորդը օրինակեց՝
ու 146 թիւ հայաստան լրագրոյն միջոցաւ հրատարակեց . որոյ իմաստին բացատրութեանը համար ալ
կը խնդրէր՝ որ եթէ բանասէր մը իւր աշխատութեանը արժանի համարի ու բացատրէ՝ հրատարակել
տայ : Ահա նոյն պատկերին ձեւը հոս գնելով կը բացատրեմք :

ՆԻԿՈՂՈՍ ՀՈՎՈՒՆԱՆ

Ասոր մէջէն . . . Գ . Բ . Լ . Կ . յ . յ . . . Կ . . . , այս տասը տառերը՝ ելլելու իմաստին սկզբնատա
ռերն են . և եօթն տառեր ալ կան՝ որոնցմով ամբողջ (Գրիգորի) անունը կը բաղկանայ . և շ . յ . ճ այս
իրեք տառերն ալ՝ Փրկչին հաղարկորդ թուականը կը ցուցնեն , (շ = 500) + (յ = 300) + (ճ = 200)
= (1000) որով առաջին իմաստը կ'ելլէ ու այս չորս տառերն ալ կ'աւելնան :